

SANATTA SALGIN BETİMLEMELERİ¹ EPIDEMIC DEPICTIONS IN ART

Caner KEMAHLIOĞLU

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Bölümü, Türkiye,
curator.kemahlioglu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6807-1751>

Gülşah ÖZDEMİR

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Mimarlık Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Grafik
Bölümü, Türkiye, gtontu@cumhuriyet.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3768-9230>

ÖZET

Yüzyıllardan beri süregelen farklı rivayetler ve hikâyeleri anlatılan salgın hastalıklar olduğu saptanmıştır. İnsanoğlunun da yaratılışından bugüne savaş verip hırpalandığı en büyük düşmanı salgınlar olmuştur. Kitlesele ölümlere neden olan bu bulaşıcı hastalıklar toplumun psikolojilerinde kaygılara, derin üzüntülere ve korkulara sebep veren derin trajediler yaratmışlardır. Bu tür küresel krizler, çağlarının eleştirel izlerini sanatlarında yansıtan sanatçılar üzerinde güçlü bir etki yaratmıştır. Toplum derinden sarsan duygusal buhranlar karşısında duyarsız kalmayan sanatçılar, yaşadıkları dönemin koşullarını sorgulayan, eleştiren ve toplumsal farkındalık oluşturan eserler aracılığıyla varlıklarını ortaya koymaya çalışmışlardır. Görsel sanatlarda, özellikle salgın hastalıkların toplumsal yıkımını en etkili şekilde anlatan eserlerle, bu felaketler toplumda hem ruhsal hem de fiziksel çöküşe yol açmıştır. Çağımızın salgını olan Covid-19 (Koronavirüs) pandemisi, insanlık tarihinin en geniş çaplı uluslararası salgın hastalıklarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu olağanüstü dönemin resim sanatına etkileri, günümüzün en önemli ve dikkat çekici gelişmelerindedir. Pandemi, sanat piyasasında derin izler bırakmış; galeriler ve müzeler kapalı kalırken, ekonomik zorluklar ve dijital içeriklerin artışı gibi olgular ön plana çıkmıştır. Ayrıca, salgının yarattığı toplumsal ve bireysel etkiler, pek çok sanatçıyı salgın temalı eserler üretmeye itmiş ve bu eserler sanat dünyasında önemli bir yer edinmiştir. Sonuç olarak sanatta yer edinen salgınlar ve hastalık türleri geçmiş çağlardan çağdaş yorumlamalara kadar sanatın hemen hemen her döneminde gözlemlenmiş ve sanatçıyı derinden etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, salgın, pandemi, kaygı, ölüm

ABSTRACT

It has been determined that there are epidemics that have been going on for centuries with different rumors and stories. Since the creation of mankind, epidemics have been the biggest enemy that mankind has been battling and battered. These infectious diseases, which cause mass deaths, have created deep tragedies that cause anxiety, deep sadness and fear in the psychology of society. Such global crises have had a powerful impact on artists who reflect the critical imprint of their times in their art. Artists, who did not remain insensitive in the face of emotional depressions that deeply shook the society, tried to assert their existence through works that questioned and criticized the conditions of the period they lived in and created social awareness. In the visual arts, especially with the works that most effectively

¹ Bu makale “Endişe Çağı Sanatında Salgın Anlatıları” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

depict the social destruction of epidemics, these disasters have caused both mental and physical collapse in society. The Covid-19 (Coronavirus) pandemic, the pandemic of our era, is recognized as one of the most widespread international epidemics in human history. The effects of this extraordinary period on the art of painting are among the most important and remarkable developments of our time. The pandemic has left deep traces on the art market; while galleries and museums remain closed, phenomena such as economic difficulties and the rise of digital content have come to the forefront. In addition, the social and individual effects of the pandemic pushed many artists to produce works on the theme of the pandemic, and these works have gained an important place in the art world. As a result, epidemics and disease types that have taken place in art have been observed in almost every period of art, from past ages to contemporary interpretations, and have deeply affected the artist.

Keywords: Art, epidemic, pandemic, anxiety, death.

1. GİRİŞ

Virüslerin yayılımı ile ortaya çıkan salgın hastalıkların toplumlar üzerinde yüzyıllardan beri büyük ölçüde yıkımları olmuştur. Küresel çapta ekonomik, sosyal ve psikolojik anlamda derin izler ve sarsıntılar yaratan bulaşıcı salgın hastalıklar toplumlarda hem kitlesel kayıplara sebep olmuş hem de sosyal ilişkilere engel teşkil etmiştir. Türk Dil Kurumu'na göre salgın kelimesi tıpta: “bir hastalığın yaygınlaşma ve birçok kimseye birden bulaşması; epidemi” anlamı barındırmaktadır (tdk.gov.tr). Tarihi süreçte veba, cüzzam, İspanyol gribi, tifo ve günümüzde devam eden AIDS/HIV-1 ile Covid-19 gibi hastalıklar pandemi olarak sınıflandırılmaktadır. “Pandemi” kelimesi, Eski Yunanca’da “tüm” anlamına gelen “pan” ile “insan” anlamına gelen “demos” kelimelerinin birleşiminden türetilmiştir. Kentleşmenin artması, insan nüfusunun hızla çoğalması, doğal kaynakların kirlenmesi ve hızlı tüketilmesi, salgın hastalıkların yayılmasına zemin hazırlamaktadır. Virüslerin, insanların yoğun olduğu bölgelerdeki yayılma hızı artırmıştır. “1970’lerde bulunan aşı ve antibiyotikler ile birlikte, birçok bilim insanı, hastalıklar devrinin kapandığı yanılgısına kapılsa da zaman içerisinde hastalıklar yapısal değişiklikler göstererek yeniden dönmüştür. Sadece 1970’lerden bugünlere, %70’i hayvansal kökenli olmak üzere, bin beş yüzden fazla yeni hastalığa sebebiyet veren patojenler ortaya çıkmıştır” (Budak; Korkmaz 2020: 63). Tarihin her döneminde, farklı kültürlerde ve inanışlarda yaşanan salgınlar, endişe çağlarının önemli bir örneği olarak dünyadaki felaket senaryoları arasında yer almıştır. Salgınlar yalnızca fiziksel sağlık üzerinde değil, aynı zamanda zihinsel sağlık üzerinde de derin etkiler yaratmaktadır ve bu gibi durumlarda endişe ve kaygı gibi duyguların ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. Salgınlar, depremler savaşlar gibi kitlesel problemler sonucunda insanlar büyük kaygı ve endişe duymaktadırlar. Endişe kavramı ile ilgili Murat Kara, *Kierkegaard Felsefesiyle Birlikte Ortaya Çıkan Bir Kavram Karmaşası: Endişe mi, Kaygı mı, Anksiyete mi, Korku mu?* başlıklı yazısında bazı tespitlerde bulunmuştur: endişe, kaygı, anksiyete ve korku kavramları üzerine “eski bazı kaynaklarda korku kelimesiyle karşılık bulan bu kavram, psikoloji ve tıpta daha çok kaygı ve anksiyete, sosyoloji ve tarihte kaygı ve endişe, edebiyat ve felsefede ise daha çok kaygı kelimesiyle açıklanmıştır (Kara 2020: 279). Endişeye eşlik eden belirtiler arasında hızlı kalp atımı, titreme, boğulma hissi, bayılma, kas ağrıları, kontrol kaybı ve ölüm korkusu gibi semptomlar yer alır. Bu belirtiler, kişiden kişiye farklılık göstermekle birlikte, benzerlikler de sergileyebilir.

Endişe, kaygı, anksiyete ve korku kavramları felsefe, tıp, sosyoloji, psikoloji ve sanat gibi alanlarda önemli bir yer edinmiştir. Tarihteki yıkıcı salgın hastalıklar, toplumların endişe dolu bir şekilde yaşam mücadelesi verdiği dönemlere tanıklık etmiştir. Bu durum, özellikle sanat tarihinde veba salgınını konu edinen tasvirlerde belirgin bir şekilde görülmüştür. İnsan

psikolojisini etkileyen birçok faktör, endişe ve türevlerinin hissedilir ve hatta görselleştirilebilir bir hal almasına neden olmuştur. 1400’lü yıllardan günümüze sanatçıların esin kaynağı olan salgın hastalıkları Hans Holbein, Pieter Bruegel, Arnold Böcklin, Alfred Jonathon, Edward Munch ve Banksy gibi ressamlar farklı şekillerde tasvir etmişlerdir. Rönesans döneminden günümüze kadar geçen süreçte birçok salgın hastalık yaşanmış olmasına rağmen, bu hastalıklarla ilgili yeterli sanatsal veriye sahip olduğumuz söylenemez.

21. yüzyılın en büyük pandemisi olan Covid-19 da günümüz insanını derinden etkilemiş bir pandemic olarak bilinmektedir. Doç. Safiye Başar’ın Pandemi ve Sanat isimli araştırma makalesinde Covid-19’dan şu şekilde bahsetmiştir. “2019 yılının sonlarında Çin’de ortaya çıkan ve kısa bir sürede tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını, insanların özgürlüklerini kısıtlayıp evlerine hapsederken, mega kentlerin sokaklarının boşalmasına, müzelerin, okulların kapanmasına neden oldu” (Başar, 2022: 65). Salgının başlangıcından itibaren, yalıtılmışlık ve kısıtlı sosyal-gündelik yaşam biçimlerinin benimsenmesi zorunluluğu, çağdaş birey için köklü ve hayati değişikliklerin habercisi olmuştur. Kalabalıklar içinde yaşamını sürdüren modern insan, hayatta kalabilmek için kişisel alanını düzenlemek ve çeşitli önlemler almak durumunda kalmıştır. Buna karşın tarih boyunca toplumun gözlemcisi konumunda olan sanatçılar, salgın döneminde de biçimsel ve düşünsel anlamda, yaşanan kargaşa ile paralel etkilerle üretimler yapmışlardır. Sanatçılar, topluma ait kadim kimlikleriyle, yaratıcı süreçlerinde eserlerinin olgunlaşması için yalnız kalma eğilimindedirler. Bu durum, sanatçıların yalnızlık arayışını ve içsel süreç gereksinimlerine pozitif yönde yansımış dolayısıyla, toplumun büyük bir kısmı için problem haline gelen izolasyon süreci, sanatçılar için hayati bir değişiklik yaratmamıştır. 21. yüzyılda sanat eserlerinde salgın teması, özellikle Covid-19’un ardından yeniden gündeme gelmiş ve pek çok eser yeniden popülerlik kazanmıştır. Geçmişteki hastalıklar incelendiğinde, bu salgınların yarattığı endişe ve kaygılar, sanatsal ifadelerde farklı şekillerde kendine yer bulmuştur.

2. SANAT TARİHİNE YANSIMIŞ SALGIN HİKAYELERİ

Sanat tarihi, insanlık tarihindeki büyük salgınların yalnızca fiziksel etkilerini değil, aynı zamanda toplumsal ve psikolojik etkilerini de belgeleyen önemli bir alan olmuştur. Salgın hastalıkların yarattığı korku, endişe ve ölüm düşüncesi, sanatçılar için güçlü bir esin kaynağı olmuş ve bu temalar eserlerine sıklıkla yansımıştır. Salgın hastalıkların farklı efsaneleri, hikâyeleri ve rivayetleri bulunmaktadır. Antik Yunan efsanelerinde konusu geçen salgın hastalıklar Pandora’nın Kutusu’nun açılmasına bağlanmıştır. Antik Yunan’da kötülüklerin, kaosların ve belaların, Pandora’nın Kutusu’nun açılıp yayılmasına bağlandığı efsanevi anlatı şu şekildedir:

“Efsaneye göre; Zeus, Hermes tarafından “bütün tanrıların armağanı” anlamına gelen “Pandora” adı verilen kadını yaratır, Pandora’ya can verdikten sonra eline kapalı bir kutu verir ve onu Prometheus’un kardeşi Epimetheus’a gönderir. Olacakları önceden görebilen kâhin Prometheus, kardeşi Epimetheus’u, Zeus’tan gelecek hiç bir hediyeyi almaması hususunda uyarır. Yeryüzüne bütün kötülükler Pandora ile birlikte bu kutuyla gönderilmiştir. Tek yapılmaması gereken ise bu kutunun açılmasıdır. Zeus’un eline tutuşturduğu kutuda ne olduğunu merak eden Pandora bu merakına daha fazla dayanamayarak bu kutuyu açar. Bu kutu açılınca ne kadar kötülük, dert, kıskançlıklar, hastalıklar, açlık, yaşlılık, delilik varsa yeryüzüne yayılır. Pandora bu kutunun kapağını kapatmak istese de çok geç olmuştur, artık yeryüzü bu kötülüklerle olumsuzluklarla çevrelenmiştir” (Tan 2014: 102).

Diğer bir rivayete göre Eski Mısır mitolojisindeki Apophis(Apep)² adlı yılan tanrının kaos ve hastalığı temsil ettiği söylenilmektedir. Tanrının etkileri toplumda hastalıklara işaret etmektedir. Çin mitolojisinde ise sağlık ve hastalıklar genellikle Yin ve Yang dengesizlikleri ile ilişkilendirilir. Hastalıklar doğanın dengesizliğinden kaynaklanan sorunlar olarak görülür ve hayvanların da bu dengesizliklerin sembollerinde rol oynadığı düşünülebilir.

Ortaçağ Avrupa'sına bakıldığında ise büyük yıkımların, travmaların ve ölümlerin yoğun olduğu bir dönem göze çarpmaktadır. İtalyan edebiyatının ünlü ismi Giovanni Boccaccio'nun *The Decameron*'u³ Kara Veba salgını sırasında insanların sığındığı kırsal bir bölgeyi anlatmıştır. Yazar bu dönemin salgın hastalığını ve bu hastalıklardan yansıyan felaketin toplumsal etkilerini hikâyelerinde işlemiştir. Diğer yandan resim sanatındaki en iyi örneklerden biri de Pieter Bruegel the Elder'in *The Triumph of Death* (*Ölümün Zaferi*) isimli eseridir. Sanatçı veba ve diğer hastalıkların toplum üzerindeki yıkıcı etkisi ile kaos anını resmederek salgının sanat tarihinde nasıl yer aldığına ilişkin iyi bir örnek sunmuştur. Pieter Bruegel'in *Ölümün Zaferi* adlı eserinde kıtlıktan insanoğlunun kemiklerinin sayıldığı kalabalık bir kompozisyon oluşturulmuş, görselde tam bir kaos ve acı alegorisi hali gözler önüne serilmiştir.

Resim 1. Yaşlı Pieter Bruegel, *Ölümün Zaferi* (*The Triumph of Death*), 1562, Panel Üzerine Yağlıboya, 117x162 cm, Prado Müzesi, Madrid.

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%961%C3%BCm%C3%BCn_Zaferi#/media/Dosya:The_Triumph_of_Death_by_Pieter_Bruegel_the_Elder.jpg, 29.10.2024

Avrupa sanatının ve dönemin en önemli ressamlarından biri olan Peter Bruegel, “Ölümün Zaferi” adlı eseriyle, salgın ve kıyamet temalı Kara Ölümü etkileyici bir şekilde yansıtmıştır. Prado Müzesi’nde sergilenen bu pentürde, iskeletlerden oluşan ölüm orduları dört bir yandan dünyayı hızla ele geçirmektedir. Öndeki suvari, bir at iskeleti üzerinde orağını sallayarak ilerlemekte; uzaklarda, başka ölüm suvarileri de görünmektedir. Bunlardan biri

² Apophis, eski Mısır mitolojisinde kaos ve karanlık tanrısı olarak bilinen bir figürdür. Adı, aynı zamanda "Apep" olarak da geçer ve genellikle dev bir yılan veya yılan benzeri bir yaratık olarak tasvir edilir. Apophis, Ra'nın (güneş tanrısı) her gün gökyüzünü geçerken ona karşı savaşan, kaosun temsilcisi olan bir varlık olarak kabul edilir. Her gece Apophis, Ra'yı yutmaya çalışır, ancak Ra'nın sadık yardımcıları, özellikle tannı Set, onu her defasında engeller. Bu sürekli çatışma, günün ve gecenin döngüsünü simgeler.

³ Giovanni Boccaccio'nun *The Decameron* (Türkçe'ye genellikle *Dekameron* olarak çevrilir), 14. yüzyılın ortalarında yazılmış olan, 100 hikayeden oluşan bir İtalyan edebiyatı başyapıtıdır. Boccaccio'nun en ünlü eserlerinden biri olan bu kitap, Orta Çağ'da İtalya'nın Floransa şehrinde veba salgınının ortasında bir grup genç insanın birbirine anlattığı hikâyeler etrafında döner.

kurukafa dolu bir arabayı çekmektedir. Bir tekne, ölümlü dolmuş yelkenleriyle ilerlemekte; iskeletler, asma, kesme, boğma, yakma, soyma gibi korkunç eylemlerle dünyayı sarmaktadırlar. Bruegel'in bu eseri, ölümün her yönünü karanlık ve yıkıcı bir biçimde betimlerken, toplumsal çöküşü ve kıyamet atmosferini derinlemesine işlemiştir. Bruegel çalışmasında salgın konusunu çalışırken aynı zamanda savaş ve kıyamet gibi konuları da vurgulamıştır. Böylelikle sanatçı birçok temayı tek bir sahnede birleştirmiş ve alışılmadık dışına çıkarak alegorik bir şekilde tasvir etmiştir. Resimdeki dikkati çeken unsurlar arasında ölüm ve öldürme sahneleri hem yakın planda hem geri planda sürmekte olduğu geniş manzara dikkatleri çekmektedir. Bu atmosfer bitki örtüsünden mahrum kalmış kurak ve çorak topraklardır. Etraftaki kurumuş ağaçlar yaşamın sonunun simgesi olarak sunulmuş gibidir. "Hıristiyanlıkta insanları ibadete çağırarak, milli bayramlar, paskalya ve zafer günleri gibi özel günleri halka duyurmak için kullanılan çan imgesi resmin en arka solunda dikkat çekmektedir. Bu eserde iki iskelet tarafından çalınan çan imgesi ölümün zaferini sembolize etmekte ve dünyanın sonunun geldiğini herkese duyurmaktadır" (Çay, 2017: 52). Bruegel'in bu çalışması en eski salgın temalı resimlerden biri olarak sanat tarihine adını yazmıştır. Sanatçı resminde, halktan insanları da soyluları da aynı eşitlikle etkisi altına alan Ölüler ordusunu, salgınların yarattığı umutsuzluğu ve korkuyu güçlü bir görsellikle ifade etmiştir. Bruegel'in detaylı anlatımı, dönemin salgınlar ile oluşan karanlık atmosferini sanatseverlere hissettiren en etkileyici örneklerden biridir.

Frengi (sifiliz), Avrupa'da hızla yayılan ve uzun yıllar boyunca ciddi toplumsal, psikolojik ve tıbbi etkiler yaratan bir diğer salgın hastalık olarak tarihe geçmiştir. Bu etkiler, sanat eserlerine de yansımış ve frengi, özellikle Avrupa sanat tarihinde farklı dönemlerde çeşitli şekillerde ele alınmıştır. *Resim Sanat Tarihinde Sifiliz (Frengi) Örnekleri* isimli bir araştırma makalesinde hastalıktan şu şekilde bahsedilmiştir. "Sifiliz (Frengi), büyük çoğunlukla cinsel yolla bulaşan fakat bunun yanında, kan transferi, hasar görmüş dokuyla temas veya hamile anneden bebeğe geçmesi gibi nedenlerle de bulaşabilen Treponema Pallidum adlı bakterinin neden olduğu bir hastalıktır. Hastalığın Rönesans'tan beri varlığı bilinmesine karşın modern bilim insanları hastalığın tam başlangıç tarihi konusunda kesin bir şey söyleyememektedir" (Çalışkan, 2021: 2463). Sanat tarihinde Frengi konusunu ele almış sanatçılardan ilki Albrecht Dürer olarak bilinmektedir. "Dürer'in *Syphilitic Man (Frengili Adam)* adlı ahşap baskısı bir tür illüstrasyondur ve Theodore Ulsenius tıp doktorunun yazısı ile birlikte broşür olarak basılmıştır. Çizim 1490'lı yılların sonlarına ait olmakla birlikte, sifilizden mustarip bir adamı tasvir etmektedir. Hastalığın ileri safhasındaki figürün tüm vücudu sifilizden kaynaklanan tipik yaralarla sarıdır. Bununla birlikte figürün giydiği "kıyafet Landsknechtler olarak adlandırılan, Avrupa'da 15. ve 16. yüzyılda paralı askerlerin giydiği üniformadır" (Çalışkan, 2021: 2463). Resmin merkezinde yer alan erkek figür sağlıklıymışçasına dik durmaktaysa da vücut dilinde bir çaresizlik ve acı hissi fark edilmektedir. Figürün yüzündeki ifade, hem fiziksel acıyı hem de ruhsal sıkıntıyı ortaya koymuştur. Eser, yalnızca bireysel bir acıyı değil, aynı zamanda frenginin toplumdaki etkisini de simgelemektedir. Hastalık, dönemin ahlaki çöküşüne yönelik bir uyarıya dair bir metafor olarak yorumlanabilir.

Resim 2. Albrecht Dürer, *Syphilitic Man (Frengili Adam)*, 1496, Renkli Ahşap Baskı, 25.7 x 9.7cm

Kaynak: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d7/D%C3%BCrerSyphilis1496.jpg>. Erişim Tarihi: 20.10.2024

Albrecht Dürer dışında, frengi hastalığını ele alan bir diğer sanatçı ise Genç Hans Holbein'dir. *Ulrich von Hutten'in Portresi* adlı eserinde Holbein, portresini yaptığı genç adamın yüzündeki cilt deformasyonlarını belirgin şekilde öne çıkarmıştır. "Ulrich von Hutten (1488-1523), İtalya'da görev yaparken frengiye yakalanan ve guaiac ağacı tedavisi sonrasında bu hastalığın iyileştiğine inanan bir Alman diplomat ve ilahiyatçıdır. (...) Von Hutten'in portresi herhangi bir portre değil, hatta belirli bir bireyin portresi bile değil, frenginin kendisinin portresidir. Bir hastalığın anısını hatırlatan bir yüzün temsilidir. (...) Holbein, resimde frengiyi gerçek kahraman olarak sunuyor ve kişiyi gizli bir arka planda tasvir etmektedir" (Valenti, 2017). Hastalığın tüm göstergelerini taşıyan portrede Holbein'in portre sanatındaki ustalığını ve dönemin önemli figürlerini belgeleme konusundaki yeteneğini görmezden gelmek mümkün değildir.

Resim 3. Genç Hans Holbein. Ulrich von Hutten'in Portresi, 1523, 20,5 x 12,2 cm, Harvard Sanat Müzeleri, (Valenti, 2017).

Veba, cüzzam, sıtma ve frengi gibi salgın hastalıklarla insanlık, oldukça erken dönemlerde tanışmış ve 19. yüzyılda kolera da bu hastalıklar arasına katılmıştır. “19. yüzyılın en ölümcül hastalığı olarak kabul edilen kolera, ‘vibrio cholerae’ adlı bakterinin sebep olduğu bir bağırsak enfeksiyonu olarak kabul edilmektedir. 1817’de Hint Okyanusu civarında ve Asya’da görülen hastalık daha sonra tüm dünyaya yayılmıştır” (Tekin 2021: 336). Kolera, insan vücudunu zayıflatan ve kişinin ölümüne sebep olabilen bir hastalıktır. Hijyen ile ilgili sorunlar hastalığın daha hızlı bir şekilde yayılmasına sebep olmaktadır. Özellikle Avrupa’da kolera salgınları, sanatçılar tarafından toplumsal bir eleştiri ve insanlığın ölümle olan ilişkisini sorgulayan bir tema olarak benimsenmiştir. Kolera konusunu ele alan en önemli eserlerden biri Alman bir sanatçı olan Alfred Rethel’in yapmış olduğu Der Tod als Erwürger (Ölüm boğazlayan: Paris 1831’de bir

Maskeli baloda koleranın ilk salgını) isimli gravür baskısıdır. “1851 tarihli Der Tod als Erwürger adlı eserde, bir maskeli balo partisi tasvir edilmiştir. Dans pisti, tuhaf kostümler giymiş ölü parti katılımcılarıyla doludur. Bu sahnenin korkutucu atmosferi, dehşete kapılmış bir orkestranın odadan kaçmaya çalıştığı izdihamla daha da artmıştır. Sahnenin merkezinde, Ölüm’ün ürkütücü figürü belirmektedir. Kolundan sarkan bir maskeyle insan kemiklerinden yapılmış bir keman çalan Ölüm, ortamı tamamen hâkimiyeti altına almıştır. Arka planda ise Mısır mumyası kıyafeti giymiş ve zombi gibi oturan bir figür olarak Kolera tasvir edilmiştir” (Stone, 211, 36). Resmin genelinde umutsuzluk hissini hâkim olduğu görülmekte ve ölümün insanlarla dalga geçtiği fikri resimde baskın fikir olarak öne çıkmaktadır. Rethel Ölümün alegorik anlatılarını ele alan bir dizi baskı resim yapmış ve kolera salgınının toplum üzerinde nasıl bir etkisinin olduğunu gözler önüne sermiştir.

Resim 4: Alfred Rethel, Ölüm boğazlayan: Paris 1831’de bir maskeli baloda koleranın ilk salgını, Gravür Baskı, 31.0 x 27.6 cm, Baillieu Library Print Collection (Stone, 211, 36).

Veba, eski çağlardan günümüze kadar uzanan ve insanlık tarihine damga vuran salgın hastalıklardan bir diğeridir. 1346 yılından itibaren Avrupa’da görülen veba salgını, aslında 1330’lu yıllarda Asya’da ortaya çıkmış ve zamanla farklı bölgelere yayılmıştır. Salgının yayılmasında ticaret yolları ve ulaşım ağları önemli bir rol oynamıştır. 1346-1350 yılları arasında dünya genelinde birçok ülkeye yayılan bu salgın, büyük ölçüde ticaret yoluyla bulaşmıştır. Orhan Kılıç’ın Mikrop, Salgın ve Toplum adlı kitabında, 1348-1351 yılları arasında yaşanan ve “Kara Ölüm” olarak adlandırılan bu salgının Avrupa nüfusunun %31’ini, yani yaklaşık 23.840.000 kişinin hayatını kaybetmesine neden olduğu belirtilmiştir (Kılıç 2021: 70). Tarih boyunca vebanın birçok çeşidi sanat tasvirlerine yansıtılmıştır. Arnold Böcklin, 19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa sanatında önemli bir figür olan İsviçreli bir ressamdır. Böcklin, doğa, ölüm, salgın, mitoloji ve insan ruhunun derinlikleri gibi temalarla çalışmış ve eserlerinde sıklıkla mistik, distopik ve karanlık öğeler kullanmıştır.

Veba salgınının betimlendiği *Veba* adlı eserinde, Arnold Böcklin tarafından dönemin karanlık ve umuttan yoksun atmosferi etkileyici bir biçimde betimlenmiştir. 1898 yılında yaratılan bu tablodaki kompozisyonda, ölümün kişileştirilmiş bir figürü öne çıkmaktadır. Ölüm, kanatlı bir iblis ya da canavar olarak tasvir edilmiştir. Üzerinde siyah bir pelerin bulunan figür, bir tür borazan çalarak vebayı şehre taşıyan bir varlık olarak betimlenmiştir. Figürün bedeni, elleri ve yüzü iskelet gibi bir şekilde tasvir edilmiştir. Bu figür, dönemin veba salgınlarının toplumda yarattığı ölümcül ve kaçınılmaz kader algısını güçlü bir şekilde simgelemektedir. “Böcklin, adeta cehennemden gelen kuyruklu, kanatlı dev bir yaratık şeklinde vebayı resimlemiş ve bu yaratığın sırtında, elinde orağıyla Azrail’i yerleştirmiştir. Bu perspektiften bakıldığında, sanatçıların eserlerinde salgınların yıkıcı etkilerini doğrudan ya da dolaylı olarak görmek mümkündür. Sanatçılar, salgın dönemlerindeki eserlerini farklı amaçlarla yapmışlardır” (Başbuğ, 2020: 2289).

Resim 5. Arnold Böcklin, *Veba*, 1898, Kunstmuseum Basel.

Kaynak: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Veba_\(B%C3%B6cklin\)#/media/Dosya:The_Plague,_1898.jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Veba_(B%C3%B6cklin)#/media/Dosya:The_Plague,_1898.jpg), 28.10.2024

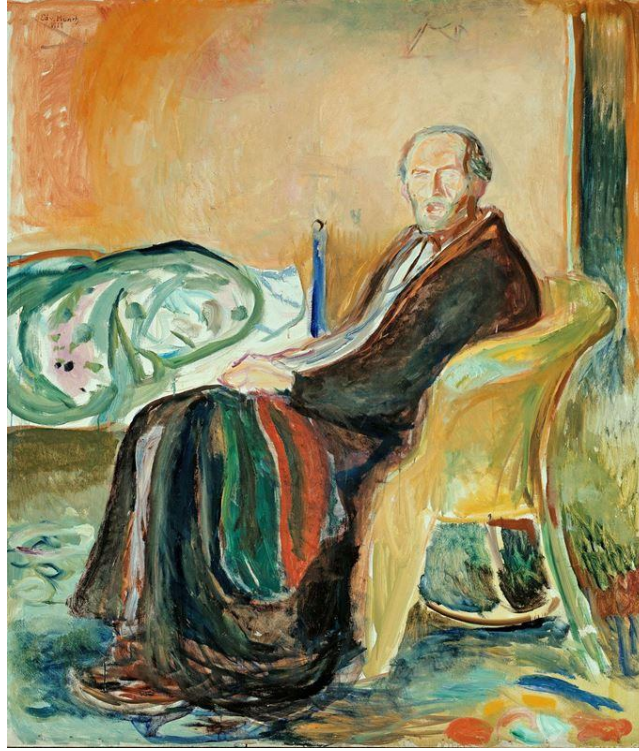
20. yüzyılın başlarında, 1. Dünya Savaşı'nın hemen ardından ortaya çıkarak milyonlarca insanın ölümüne sebep olan büyük bir salgın yayılım göstermiştir: İspanyol Gribi. İspanyol gribi, dönemindeki birçok sanatçı için bireysel ve toplumsal kayıpları ifade etmenin bir yolu olmuştur. Sanat eserlerinde genellikle doğrudan salgın tasvir edilmemiş, bunun yerine, izolasyon, ölüm ve kayıp verme gibi evrensel temalar öne çıkmaktadır. İspanyol gribini konu alan sanat eserlerinden ilki Egon Schiele tarafından yapılmış olan *Aile* isimli tablodur. Tabloda sanatçı, kendisini, karısını ve bir bebeği tasvir etmiştir. "Jane Kallir, "Schiele 1918'de kariyerinin zirvesindeydi," diyor. "O yılın Mart ayında ilk gerçekten başarılı sergisini açtı, karısı ilk çocuklarına hamileydi ve yazın büyük bir stüdyo kiralamıştı. İyi durumdaydı. Sonra birdenbire gitti" (Dafoe, 2020). Çok hızlı bir şekilde ölüme götüren hastalık Schiele ve ailesini ani bir şekilde yok etmiştir. Kaos ve hastalığı hem kişisel yaşamına hem de sanatına yansıtan Egon Schiele eserinde İspanyol Gribi'nin olumsuz etkilerini yansıtırken, bu etkilerin hem eşini, hem doğmamış bebeğini, hem de kendisini sona götüreceğinden habersizdir. Sanatçı, deformasyona uğramış bedenler ve hastalıklı lekelerle ölümün yakınlığını izleyicisine hissettirmeyi başarmış olsa da resmi "hiçbir zaman tamamlanmadı: Schiele ve eşi, eseri tamamlayamadan gripten öldüler" (Dafoe, 2020).

Resim 6. Egon Leo Adolf Ludwig Schiele, Aile, 1918.

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Egon_Schiele#/media/Dosya:Egon_Schiele_014.jpg. 14.11.2024

İspanyol gribini konu edinen sanatçılardan bir diğeri de Edward Munch'tır. Salgına yakalanıp da hayatta kalan sanatçı, bu ölümcül salgının toplumsal ve bireysel etkilerini görsel olarak yansıtan önemli figürlerden biri olmuştur. Munch, grip salgını sırasında hem yakınlarını kaybetmiş hem de pandeminin toplumsal etkilerini gözlemlemiştir. Sanatçı, İspanyol Gribi'nin toplumdaki yıkıcı etkilerini ve hastalıkların bireyler üzerindeki korkunç etkisini, ölüm temalı eserleriyle sanat dünyasına yansıtmıştır. Munch'ın eserlerinde ölümün anlamlandırılmasında, aynı zamanda ruhsal çöküş ve kaygı temasının da derinlemesine işlendiğini görmek mümkündür. "Ölüm, hastalık ve melankoli, erken yaşlarından itibaren Munch için önemli konulardır. Kısmen erken yaşta tüberkülozdan dolayı aile üyelerini kaybetmesi ve kısmen de kırılğan sağlığı nedeniyle, Munch bu konuları kariyeri boyunca en unutulmaz resimlerinin merkezi olarak benimsemiştir. Resimlerindeki karanlık ortamlar ve ölüm meleşini anımsatan karakterler, eserlerinin en önemli özellikleri haline gelmiştir" (Kanat, 2020). Çoğunlukla iç mekânlarda yoğunlaşan kompozisyonlar, soğuk renklerin koyu tonlarıyla ölümün ve kasvetli atmosferin etkisini izleyiciye aktarmaktadır. Sanatçı, figürleri siluet biçiminde tasvir ederek, bireylerin ruh hallerindeki korku ve kaygıyı güçlü bir şekilde ifade etmeyi hedeflemiştir. Sanatçı, salgının etkilerini resmederken, hastalığın yıkıcı etkisini renklerin yoğun fırça darbeleriyle vurgulamıştır. Munch eserlerinde, İspanyol Gribi'ne yakalanmış bireylerin yüz ve beden tonlarını maviye yakın renklerde resmetmiştir. Bu durum hasta kişinin fiziksel ve ruhsal çöküşünü daha belirgin hale getirmektedir. Sanatçının ölüm ve hastalık temalarını işlerken kullandığı renkler güçlü bir görsel dilin örneği olarak değerlendirilebilir.

Resim 7. Edvard Munch, *İspanyol Gribi ile Otoportre Tuval Üzerine Yağlıboya*, 59x51cm, Ulusal Galerisi, 1919

Kaynak: <https://www.pivada.com/edvard-munch-ıspanyol-gribi-ile-otoportre-1919>, 06.11.2024

İspanyol gribi ve yıkıcı savaşlardan sonra insanoğlu gripler ve birtakım virüslerle karşı karşıya kalmış ve hayat mücadeleleri vermişlerdir. İnsanların bağışıklık sistemi üzerinde yıkıcı etkiler yaratan bir diğer salgın hastalık olarak değerlendirilen HIV virüsü enfekte bireylerin vücutlarını enfeksiyonlara karşı savunmasız hale getirirken, tedaviye yönelik geliştirilen ilaçlar, hastaların yaşam süresini uzatmakta ama hastalığın tam anlamıyla iyileşmesini sağlayamamaktadır. Tarihteki en önemli sağlık sorunlarından birisi olan HIV (Human İmmunodeficiency Virüs) odaya çıktığı günden buyana onbinlerce insanın ölümüne neden olmuş ciddi bir salgın hastalıktır. “United Nations Programme on HIV/ AIDS (UNAIDS) verilerine göre 2018 yılında 1,7 milyon insan HIV ile ilk defa enfekte olmuştur ve 37,9 milyon insan HIV ile birlikte yaşamaya devam etmektedir. Bu verilere göre 770 bin insan HIV/AIDS ile ilişkili hastalıklar nedeniyle hayatını kaybetmiştir” (Bozkurt; Bayırlı 2020: 41). 20. yüzyılın önemli bir dönüm noktasında yer alan AIDS, son 40 yıl boyunca dünya sağlık tarihi üzerinde derin etkiler bırakmış bir virüs olarak kendini göstermiştir. Yenidünya düzeninin şekillenmesiyle birlikte, frengi gibi hastalıklar ve kolera gibi salgınlar, ulaşımın hızlanması ve toplumlar arasındaki etkileşimin artmasıyla yayılırken, AIDS de günümüzün karşılaştığı en büyük sağlık tehditlerinden biri haline gelmiştir. Bu kadar büyük kayıplara neden olan bir hastalık olarak elbette sanatçıların da duyarlılığını üzerine çeken AIDS birçok sanatçının serine de konu olmuştur. AIDS salgını farklı sanat teknikleriyle ele alan önemli sanatçılar arasında Keith Haring, Félix González-Torres, David Robilliard, Derek Jarman ve birçok şair, yazar ile ressam yer almaktadır. Bu sanatçılardan Félix González-Torres, hem AIDS’e yakalanmış bir sanatçı olarak ölümün karamsarlığını hem de en sevdiği insan olan Ross’u aynı hastalıktan dolayı kaybetmiş olmanın hüznünü eserlerine yansıtmıştır. “Sanatçının çalışmalarında önemli bir rol oynayan Ross Laycock (...), 1991 yılında AIDS’ten öldü ve Gonzalez-Torres 1996 yılına kadar yaşadı, ancak sonunda o da bu hastalık yüzünden hayatını kaybetti. Eşcinsel ilişkiler, sevilen birini kaybetme ve AIDS ile mücadele etme deneyimleri, eserlerinde ve sanat enstalasyonlarında incelikli ama güçlü bir şekilde tasvir

edilmiştir” (Graf, 2021). Eserlerinde kendi içsel duygularını ifade etmeyi amaçlayan sanatçı çoğunlukla birden fazla parçadan oluşan kompozisyonlar yaratmayı tercih etmiştir. González-Torres, kayıp ve hafıza temalı çalışmalarıyla AIDS’in etkilerini ve bu salgının insanların yaşamındaki izlerini görsel olarak dile getirmiştir.

Resim 8. Felix Gonzalez-Torres, “Başlıksız” (Mükemmel Âşıklar), 1991, New York Modern Sanat Müzesi (Graf, 2021).

Salgın hikâyeleri, hem sanatın hem de insanlığın dayanıklılığını ve mücadele gücünü gösteren birer belge niteliği taşır. Bu eserler, yalnızca hastalığı değil, aynı zamanda insan ruhunun karmaşıklığını da yansıtır. Salgınla ilgili yazılı ve görsel kaynakların ilk ortaya koyduklarından buyana dünya birçok çeşitli salgın hastalık ile mücadele etmiş ve bazı zamanlarda çok büyük kayıplar vermiştir. Böyle eski kaynaklar incelenirken her bir salgının tarihinin ve yaşanmışlıklarının kulağa öykü gibi gelmesi ve sonrasında dünyanın gerçek bir salgın ile yeniden yüzyüze gelerek hikâyelerin gerçek olduğunu hunharca kanıtlaması ironiktir. Bilimin ve teknolojinin en üst seviyede olduğunun düşünüldüğü 21. Yüzyılda bir salgın ortaya çıkarak binlerce insanın ölümüne neden olurken kurulan moderniteyi altüst edebilmektedir: Covid-19.

3. GÜNCEL SANATTA SALGIN VE SANAT

2019 yılının sonlarında ortaya çıkan Covid-19 çok kısa bir sürede tüm dünyayı etkisi altına almış bir salgına dönüşmüştür. Çin’in Wuhan şehrinde ortaya çıkmış olduğu söylenen bu salgın insanlık tarihindeki en büyük küresel sağlık krizlerinden biri olarak tarihe geçmiştir.

“Korona virüs ilk olarak 1930’larda tavuklarda tespit edilmiştir. İnsanlarda ölümcül olabilen solunum yolu enfeksiyonlarına neden olan korona virüs, memelilerde ve kuşlarda rastlanılmaktadır. Daha öldürücü çeşitler SARS, MERS ve COVID-19 olarak ön plana çıkmaktadır. Hayvanlardan insanlara geçebilen korona virüs enfeksiyonlarını

önlemek veya doğrudan tedavi etmek için henüz aşilar veya antiviral ilaçlar geliştirilmemiştir” (Alpago ve Alpago, 2020: 102).

Salgın, yalnızca bireylerin sağlığını değil, toplumların ekonomik, kültürel ve sosyal yapılarını da derinden etkilemiştir. Toplumun günlük yaşamı devam ederken, böylesine büyük bir salgının ansızın ortaya çıkması kuşkusuz beklenmediği. Binlerce insanın ölümüne sebep olan bu beklenmedik durumdan sanat dünyası da oldukça etkilenmiştir. Sanatçılar, bu küresel sağlık krizi karşısında hem bireysel hem de kolektif deneyimlerini eserlerine aktarırken, dijital bir çağın başlangıcına adım atılmıştır. Covid-19, sanatın gücünü, toplumların travmalarını ve kayıplarını ifade etmek için bir araç olarak kullanan sanatçılar için bir dönüm noktası olmuştur. “Kaygı, nesnesizdir (koru değildir), dehşet ise “insanın hazırlıklı olmadan tehlikeye daldığında içinde bulunduğu” durumu işaret etmektedir” (Aksoy; Barış Engin 2021). Koronavirüs salgını, hem ülkemizi hem de dünyayı hazırlıksız yakalamıştır. Özellikle sağlık çalışanları, pandemi sürecinde en yoğun şekilde etkilenen grup olmuştur. Doktorlar, hem fiziksel hem de duygusal açıdan büyük bir baskı altındaydılar; stres, endişe ve korku gibi duyguları daha yoğun bir şekilde yaşamışlardır. Ayrıca, ölümle daha fazla karşılaşmaları ve her gün ölümcül olaylara tanıklık etmeleri, bu duygusal yükü daha da ağırlaştırmıştır. Sanat tarihinde, Edward Munch’un eserleri, özellikle kaygı, ölüm, melankoli ve endişe gibi duyguları betimlemesi açısından bu tür deneyimlere örnek oluşturmaktadır. Munch’un “Çığlık” ve “Kaygı” adlı eserlerinde kaygının kaynağı belirsizdir; fakat günümüz sanatında ise koronavirüs gibi salgınların yarattığı kaygı ve endişenin travmatik etkileri, sanat eserlerinde daha belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Pandemi döneminde yapılan bazı eserler oldukça büyük destek görmüştür. Çiğdem Tanyel Başar’ın da makalesinde bu konuyu incelediği üzere “mart ayında Birleşmiş Milletler ve Amplifikatör isimli bir sanat grubu” içerisinde yer alan sayısız eserin arasından sanatçı Lisa Vollrath’ın ‘Mask Up’ isimli salgın konulu anlamlı çalışması örnek teşkil etmiştir (Başar 2021: 60). Diğer bir önemli eser ise “Marvin Madariaga’nın poster tasarımı “Essential”, New York’ta bir hastane binasına yansıtılmıştır. Sanat grubu Amplifier’ın pandemik sanat için yaptığı açık çağrıya sunulmuştur” (Baskar, 2020).

Diğer yandan dünyaca tanınmış olan bir diğer sanatçı Banksy de salgın döneminde oldukça etkileyici çalışmalar yapmıştır. Banksy, kimliği gizli bir İngiliz Sokak sanatçısı, aktivist ve film yapımcısıdır. Cesur ve eleştirel eserleriyle toplumsal sorunlara, politik olaylara ve tüketim kültürüne dikkat çekmektedir. Sembolik ve mizahi yaklaşımlarıyla tanınan Banksy, sanatıyla hem yerel hem de küresel ölçekte güçlü bir etki yaratmıştır. Koronavirüs temalı eserinde Banksy, bu kez süper kahramanları konu alarak dikkat çekici bir mesaj vermiştir. Eserde, bir çocuğun, süper kahraman olarak tasvir edilen bir hemşireyle oyun oynadığı bir sahne yer almaktadır. Tabloda tek renkli bir palet kullanılan bu çalışmada, Banksy yine çocuk figürüne odaklanmıştır. Çocuk dizlerinin üzerine çökmüşken, dikkat çeken bir diğer unsur ise yanındaki oyuncak kova; ya da farklı bir bakış açısıyla bu kova, çöpe atılmış oyuncaklar olarak da yorumlanabilir. Bu durum, çocuğun gözünde geleneksel süper kahraman figürlerinin -örneğin örümcek adam ya da Batman- artık bir değer taşımadığını, hemşire figürünün ise daha üstün ve değerli olarak görüldüğünü anlatmaktadır.

Resim 9. Banksy, *Southampton General'in C Katı*, Birleşik Krallık, 2020

Kaynak: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2020/may/06/banksy-artwork-superhero-nurse-nhs-coronavirus-covid-19-southampton-general-hospital>, 21.11.2024

Sanatçının pandemi konusunda farkındalık yarattığı bu çalışması Southampton General'in C katında personel ve hastalar tarafından görülebilir. Bu şekilde sağlık çalışanlarına da sanatsal bir motivasyon sağlamıştır (Gompertz 2020).

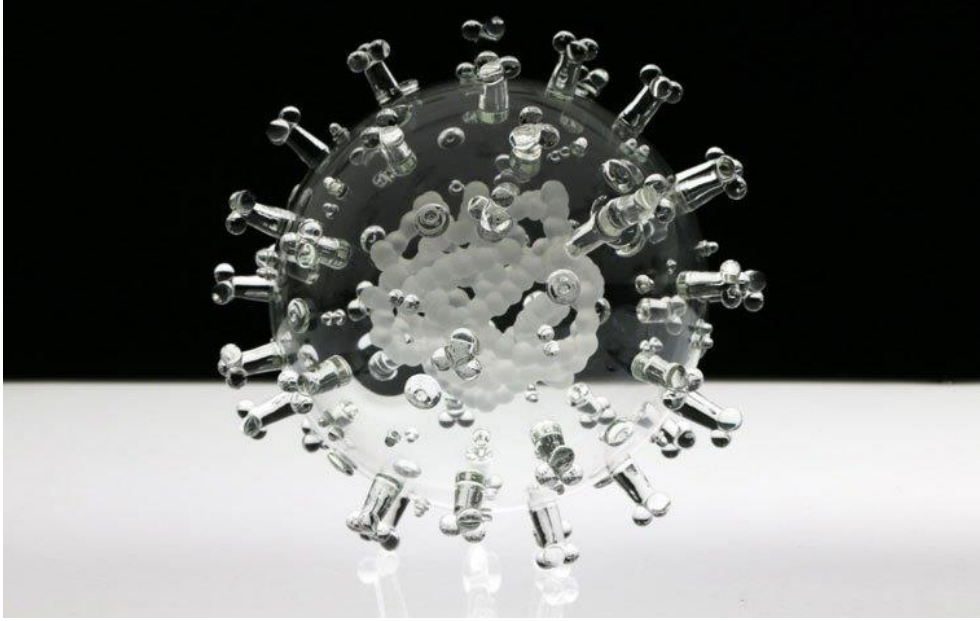
Banksy, pandemiye yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda toplumsal ve politik açıdan da ele almıştır. Eserleri, sosyal adaletsizlikleri, hükümetlerin salgın yönetimindeki hatalarını ve pandemi sırasında artan eşitsizlikleri eleştirmiştir. Sanatçı, toplumsal farkındalığı artırmak ve insanların dikkatini pandemiyle mücadeledeki kritik konulara çekmek için çalışmalarında mizah ve eleştiriyi ustaca birleştirmiştir. My Wife Hates It When I Work from Home isimli çalışmasında Banksy Banyosunun duvarlarına fareler çizerek “Evden çalıştığımda eşim bundan nefret eder” notuyla mizahi bir yaklaşım sergilemiştir. Banksy'nin eserlerinde sıkça yer verdiği fareler, sanatçının banyosunda yaramazca hareket ederken tasvir edilmiştir. Bir fare, havlu halkasından sarkarken, diğer fare ise açık bir diş macunu tüpüne basmaktadır. Ayrıca bir başka fare, çözülmemiş bir tuvalet kâğıdı rulosunun üstünde koşmaktadır. Banksy, Covid-19 pandemisi sırasında ürettiği eserlerle, hem bireylerin hem de toplumların duygularını ve mücadelelerini yansıtarak bu zor dönemin sanat aracılığıyla belgelendiği önemli bir figür olmuştur. Sağlık çalışanlarına övgü, karantina deneyimlerinin mizahi bir yorumu ve toplumsal eleştirilerle, Banksy'nin eserleri pandeminin sanatsal açıdan unutulmaz bir parçası haline gelmiştir.

Resim 10. Banksy, *Kendini tecrit ederken Banksy'nin banyosundaki duvar resimleri.* 2020.

Kaynak: <https://www.lofficiel.com.tr/sanat/banksy-evden-calismaya-basladi>, 19.11.2024

Bir başka İngiliz sanatçı Luke Jerram, koronavirüse çağdaş bir bakış açısıyla yaklaşarak, bu korkutucu virüsü büyük bir cam heykel olarak tasarlamıştır. Çapı 21-23 cm arasında değişen bu cam heykel, bilimsel ve tıbbi mücadelenin sembolü olarak, virüsün etkilerini yansıtmaktadır. Jerram, korku ve ölümle özdeşleşen bu simgeyi eserinde işlerken, aynı zamanda sanatındaki azim ve özgüveni de ortaya koymuştur. Virüsün bu şekilde somutlaştırılması, sanatçının kararlı duruşunu ve pandemi sürecinde sanat aracılığıyla yaşadığı mücadeleyi simgelemektedir. Luke, eserinin koronavirüsün yayılma hızını yavaşlatmaya yönelik tıbbi önlemlerin önemini vurguladığını ve aynı zamanda sağlık çalışanları ile bilim insanlarına bir övgü niteliği taşıdığını ifade etmektedir. Eserin saydam yapısı, virüslerin ışık dalga boyundan daha küçük olduğu için renklerinin olmayışı ve bu nedenle renksiz ve saydam görünmesi gerçeğiyle ilişkilendirilmiştir (Jerram, 2020).

Resim 11. Luke Jerram, Covid-19, Cam Heykel, 23cm Çap, 2020

Kaynak: <https://www.lukejerram.com/glass/gallery/giant-covid-19>, 11.2024

Ai Weiwei de koronavirüs pandemisi sürecinde sosyal sorumluluk yaklaşımı benimsemiştir. Ai Weiwei, Covid-19 pandemisi sırasında farkındalık yaratmak ve insani yardım çabalarına destek sağlamak amacıyla özel bir maske projesi başlatmıştır. 2020 yılında hayata geçirilen bu projede, sanatçı, el yapımı yüz maskelerine ikonik tasarımlarını ekleyerek satışa sunmuştur. “Ai Weiwei MASK, Ai’nin özgür konuşma ve bireysel haklar için hayat boyu süren kampanyasının ikonik görselleriyle elle basılmış yüz maskeleri sunan bir sanat projesidir. Görseller, cerrahi olmayan kumaş yüz maskelerine elle serigrafi baskıyla basılmıştır. Sanat eserleri sanatçının Berlin’deki stüdyosunda yapılmaktadır...” (Schwartz, 2020). Maskeler, Ai Weiwei’nin sanatında sıkça rastlanan günebakan çekirdekleri, orta parmak figürü, gözetim kameraları ve antik Çin mitolojisinden yaratıklar gibi motiflerle süslenmiştir. Sanatçı, projesinden elde edeceği geliri sağlık alanında ihtiyacı olan kurumlara bağış yaparak tüm dünyanın sevgisini kazanmıştır. Ai Weiwei, sanatı ve perspektifleriyle çağdaş dünyada önemli bir figür olmayı sürdürmektedir. Güncel sanat, salgınların bireyler ve toplumlar üzerindeki etkilerini anlamak ve ifade etmek için güçlü bir araç olmuştur. Özellikle Covid-19 pandemisi gibi küresel salgınlar, çağdaş sanatçıların eserlerinde önemli bir tema haline gelmiştir. Pandemi döneminde üretilen eserler, yalnızca bu dönemin bir belgesi olmakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerine de ayna tutmuştur. Salgın sonrası dönemde de bu temalar sanat dünyasında yankı bulmaya devam edebilmektedir.

Resim 12. Ai Weiwei, MASK, Serigrafi, 2020

Kaynak: https://www.prestigeonline.com/sg/lifestyle/art-plus-design/ai-weiwei-face-masks-covid-19/?utm_source=chatgpt.com, 29.10.2024

4. SALGIN VE SÜRECİN SANAT PIYASASINA YANSIYIŞ BIÇIMLERİ

Salgınlar, sanat piyasasını derinden etkileyerek hem kısa vadeli krizlere hem de uzun vadeli dönüşümlere yol açmıştır. “Mart 2020’den bu yana COVID-19’un etkisiyle tüm piyasalar gibi sanat piyasası da yavaşladı ve hem zorunlu hem de çok hızlı bir değişime girdi. Art Basel ve USB Pazar Raporu’nda belirtildiği gibi, dünya galeri satışları 2020’nin ilk yarısında yaklaşık %40 düşüğe girdi. Art Basel ve UBS’in 2020 yılının ilk yarısı için yaptığı ankete katılan koleksiyoncuların %59’u pandemide koleksiyon yapma heveslerinin arttığını söylerken, %31’i ise sanat eseri satın aldıklarını ifade etmişlerdir” (Seçkin 2021: 161, 162). Geçmiş yüzyıllarda yaşanan salgın hastalıkların günümüzle karşılaştırılması, ölüm oranları ve istatistiklerin sunulması, sanat pazarındaki alım-satım dinamikleri, eser satışlarındaki veriler ve toplumsal kaygı ile psikolojik durum bozukluklarının sanatsal ifade biçimlerinin ve yöntemlerinin nasıl değiştiği, sanatsal açıdan ele alınmış ve aktarılmıştır.

Özellikle Covid-19 pandemisi, sanat dünyasında dijitalleşmeyi hızlandırmış, yeni satış modellerini ve sergileme biçimlerini gündeme getirmiştir. Sanat piyasasına bu dönemde yansıyan en önemli değişimlerden biri, galeriler ve müzayede evlerinin dijital platformlara geçişi olmuştur. Dijital çağın sunduğu imkânları değerlendirerek, uzun süre kapalı kalan galeriler ve müzeler, sergilerinin bir kısmını dijital ortama taşıyarak sanatçıları ve eserleri çevrimiçi bir formatta sergileyebilme imkânı bulmuşlardır. Bu sayede sanat, kaos ve panik ortamlarında bile varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Yeni medya sanatçıları, güncel gelişmeleri takip ederek, çevrimiçi müze turları ve sergiler gibi pandemi koşullarına uygun dijital projeler oluşturarak yeni bir düzen inşa etmişlerdir. Türkiye, başlangıçta dünya çapında yaşanan pandeminin etkilerinden benzer şekilde etkilenmiş olsa da, markalaşmış ve işin ciddiyetine

odaklanmış galeriler ile müzeler, çalışma yöntemlerini, olanaklarını ve planlarını doğru şekilde uygulayarak bu dönemi sorunsuz atlattı ve başarımlardır.

Olumsuz ve zorlayıcı durumlar karşısında, genellikle pozitif düşünce yaklaşımlarıyla hareket etmek, o an yaşanan korku, kaygı ve endişe duygularını hafifletebilir. Güçlü markalar, galeriler ve müzelerin dijital arşivleri, sanatsal tarihi bir deneyime dönüştürerek, karantina dönemlerinde evde kalan toplumu sanatla buluşturmayı başarmıştır. Böylece kısıtlamalar ve kapanmalar sırasında çağımızın sunduğu dijital olanaklar ve yaratıcı fikirler devreye girmiştir. Fotoğraf ve dijital sanatçıların bu dönemdeki eserleri, Covid-19'un etkisini vurgulamaktadır, bu da sürecin sanatsal yansıması olmuştur. Bu bağlamda, çağımızın felaketi olarak nitelendirilebilecek bu olayın, sanatçılara ilham verdiği ve onların yaratımlarına yön verdiği gözlemlenmiştir. Müzeler ve arşivlerin sadece sanatla sınırlı kalmayıp, görsel bir kütüphane olarak geçmişin her alanını kapsayan önemli bir işlevi üstlendiği de etkileyici bir tespittir. Dünya geneliyle pandemi sürecinde sanat piyasasının yüzdesel verilerine ve sanat endüstrisine değinilip, eser satışlarının hangi pozisyonda olduğu durumuna Tuğçe Kaprol'un '2021'den Sonra Sanat Piyasası' isimli araştırma yazısında şu şekilde bahsedilmiştir.

“E-ticaret ve perakende için günümüzde dijital ortamda satış yapmak avantajdır ancak sanat için bu geçerli değil çünkü özgün yapıtların yüksek fiyatlara alıcı bulduğu bir endüstride şeffaflık satışta en az tercih edilen niteliklerden biridir. Günümüzde, daha fazla işi çevrimiçi ortamda fiyatlarıyla birlikte görmeye başladık ancak tercihen özellikle birincil piyasada fiyatların gizli tutulması esastır” (Kaprol, 2021).

Küresel çapta yaşanan kriz süreci, özellikle 2022 yılının sonlarına doğru, pandemiye ilişkin algıları normalleştirerek insanları bu duruma alıştırmıştır. İlk başlardaki karantina döneminde dijitalleşmenin ve çevrimiçi sosyal medya platformlarının artan rolü, günümüzde tehlike risklerinin azalmasıyla birlikte bir rahatlama sürecine girmiştir. Dijitali yoğun bir şekilde kullanan bir toplum olarak, Covid-19'un bir pandemi ve salgın olduğunu kabul etmek mümkündür. Buna dayanarak dijitalleşen ve gelişen dünyamızda, gelecekte karşılaşılabilecek yeni salgın hastalıkların da dijital teknolojilerle daha fazla iç içe olacağı öngörülebilir.

5. SONUÇ

Salgın hastalıklar, tarih boyunca her dönemde insanlık üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Her dönemin kendine özgü sosyo-ekonomik yapısı ve coğrafi koşulları, bu hastalıkların toplumsal yaşantıyı şekillendirmesini belirlemiştir. Pandemiler, insanların günlük yaşamını derinden etkileyerek, toplumsal yapıyı değiştiren önemli dönemler oluşturmuştur. Tıpkı diğer olumsuz olaylar gibi, salgın hastalıklar da sanatın konusu olmuştur. Resim, heykel, edebiyat ve sinema gibi farklı sanat dalları, bu zorlayıcı süreçleri ele almış, insana dair derin izleri sanat aracılığıyla yansıtmışlardır. Salgın hastalıklar, yalnızca toplumsal yaşamı değil, bireylerin psikolojik durumlarını da derinden etkilemiştir. Panik, kaygı ve endişe gibi duygular, bu dönemin karakteristik özellikleri haline gelmiş ve insanları travmatik bir şekilde sarmıştır. Bu tür endişelerin tarihsel olarak her yüzyılda belirli dönemlerde yoğunlaşarak “endişe çağları” oluşturduğunu söylemek mümkündür. Sanat tarihinde ise, ressamlar ve sanatçılar, bu travmatik süreçleri, ölümleri ve toplumları tehdit eden salgınları eserlerine etkileyici bir şekilde yansıtmışlardır. Yapılan incelemeler, salgın hastalıkların sanatta nasıl farklı formlarda ortaya çıktığını göstermektedir. Sanatsal eserlerde, bu temalar distopik bir bakış açısıyla ele alınmış, farklı boyutlarda derinlemesine analiz edilerek, pandemi ve hastalıkların sanattaki yansımaları incelenmiştir. Günümüzdeki koronavirüs salgını, özellikle sosyal alanlarda, tarih boyunca yaşanmış büyük salgınlara ait arşivlerin yeniden gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Geçmişte, iletişimsizlik ve bilgi eksikliği

nedeniyle birçok insan hayatını kaybetmiştir. Ancak günümüzde, ölüm oranlarından daha çok, sosyal yaşamın dijital platformlarda sürdürülebilirliğini sağlama çabaları ön plana çıkmıştır. Bu süreçte, sanatsal faaliyetler de dijital ortamlara taşınarak, sosyal yaşamın normalleşme süreciyle paralel bir şekilde gelişim göstermiştir. Sanatçılar, fiziksel mekânlardan bağımsız olarak eserlerini dijital mecralarda sergileyerek, sosyal etkileşimi devam ettirmeye ve sanatın erişilebilirliğini artırmaya yönelik önemli adımlar atmışlardır. Sonuç olarak, salgın hastalıklar ve bu tür travmatik olaylar, tarihsel süreç içerisinde sanat için önemli bir konu olmuştur. Salgın ve etkileri yalnızca eski eserlerde değil, çağdaş sanatçıların eserlerinde de yeniden yorumlanarak sanatın her döneminde varlık göstermiştir. Pandemi gibi küresel krizler, hem geçmişteki eserlerle hem de günümüzün dijital mecralarında yaratılan sanatsal yorumlarla, insanlık tarihindeki benzer travmaların izlerini taşımaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, B. E. (2021). *Kaygı üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Alpago, H. ve Alpago, D. O. (2020). Korona virüs ve sosyoekonomik sonuçlar. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 99-114.
- Artun, A. (2020). Kara ölüm ve Avrupa sanatı. E-Skop Dergi Sanat Tarihi Eleştirisi. <https://www.e-skop.com/skopdergi/kara-olum-ve-avrupa-sanati/5735>, 23.10.2024.
- Başar (2022). Pandemi ve sanat. *Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*. Sayı 12: 65.
- Başbuğ, Z. (2020). Salgınların resim sanatına yansımaları ve nedim günsür'ün "kızamık" isimli eserine üzerine. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2286-2299.
- Baskar, P. (2021). Sanatçılar bir pandeminin portresini boyadı. jefferson public radio. <https://www.ijpr.org/music-arts-culture/2020-05-11/artists-paint-a-portrait-of-a-pandemic>, 11.05.2020.
- Bozkurt O. ve Bayırlı Turan D. (2020). HIV/AIDS ile ilgili bilgi ve damgalanma düzeyinin ve ilişkili faktörlerin değerlendirilmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 41-48.
- Budak F. ve Korkmaz Ş. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi (SAYOD)* Sayı:1. 62-79.
- Çakır E. ve Küçükarslan M. (2021). *Depremcezelere covid-19 kaygısı ve sağlıklı beslenme*. Akademisyen Kitabevi
- Çay, M. B. (2017). Pieter Bruegel: Ölümün zaferi. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, Sayı 3. 52.
- Dafoe, T. (2020). The 1918 Spanish flu wreaked havoc on nearly every country on earth. So why didn't more artists respond to it in their work?, <https://news.artnet.com/art-world/spanish-flu-art-1836843>, 28.11.2024.
- Gompertz, W. (2020). [bbc.com. https://www.bbc.com/news/entertainment-arts52556544](https://www.bbc.com/news/entertainment-arts52556544), 06.11.2024
- Graf, S. (2021). Felix gonzalez-torres: Haunting works of an artist afflicted with AIDS, <https://www.thecollector.com/felix-gonzalez-torres-haunting-works-aids-artist/>, 27.11.2024

- Güler, A. (2020). İnsanlık tarihinde bilinen büyük felaketler. Dünya’da ve Türkiye’de büyük felaketler. İstanbul: Yılmaz Basım.
- Jerram, Luke (2020). ukejerram.com. <https://www.lukejerram.com/glass/about>, 6.11.2024
- Kanat, K.B. (2020). Munch and the Spanish flu: The art of remembering pandemics, <https://www.dailysabah.com/opinion/columns/munch-and-the-spanish-flu-the-art-of-remembering-pandemics>, 27.11.2024
- Kaprol, T. (2021). arganotlar.com. <https://arganotlar.com/2021den-sonra-sanatpiyasasi/>, 02.11.2024
- Kara, M. (2020). Kierkegaard felsefesiyle birlikte ortaya çıkan bir kavram karmaşası: Endişe mi, kaygı mı, anksiyete mi, korku mu?. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 16: 279-308.
- Kılıç, Orhan (2021). Mikrop, salgın ve toplum. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Özen Bora ve Eken Gökhan (2017). Sokak Sanatının Gizli Sanatçısı, Banksy. *ArtSanat Dergisi*. 499-519.
- Pilgir, A. E. (2021). Salgınlar ve Toplum: Kara Ölüm’den Günümüze.
- Schwartz, E. (2020). Ai Weiwei MASK, <https://www.refugeesinternational.org/ai-weiwei-mask/>, 29.10.2024
- Seçkin, A. (2021). *Sanatın ekonomisi*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Stone, K. 2011). Uprisings, epidemics and spontaneous deaths, University of Melbourne Collections, Issue 9, December 2011, 31-38
- Tan, A. (2014). Pandora’nın kutusu ne zaman açıldı? https://www.medipol.edu.tr/sites/default/files/document/SD_32_102-103.sayfalar_Akif_Tan.pdf, 14.11.2024
- Tekin, A. (2021). Tarihten günümüze epidemiler, pandemiler ve ekonomik sonuçları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 40, 330-355.
- Valenti, X. S. (2017). La sífilis secundaria de Ulrich von Hutten, <https://xsierrav.blogspot.com/2017/04/la-sifilis-secundaria-de-ulrich-von.html>, 27.11.2024.